

prezentate zi de zi ca într-o cronică; deseori evenimentele sunt intercalate cu descrieri geografice sau etnografice. Nu este interesat numai de peisaj, ci descrie cu lux de amănunte obiceiurile, administrația popoarelor pe care le-a cunoscut; prezintă cu multe informații obiceiurile populare, chiar citează din credințele populare pe care le socotește supersiții. O altă pasiune a lui Piccolomini care se observă cu ușurință în lucrare este portretistica; realizează portretele diferitelor personaje: Sigismund și Pandolfo Malatesta, Francesco Sforza, Carlotta, regina Ciprului (VII, 7), Francesco Filelfo (II, 28).

Traducerea oferită de Sankt Ulrich Verlag GmbH și de Günter Stölzl ne prezintă evenimentele unei importante părți a secolului al XV-lea, permițându-ne să pătrundem în acea atmosferă plină de neliniște și intrigi, peste care Enea Silvio Piccolomini a guvernat între anii 1458-1464 în calitate de conducător spiritual al Bisericii Latine. *Commentarii*-le nou traduse se înscriu în ciclul de lucrări oferite în ultima vreme de editurile germane și austriece, care readuc în scenă opera unei personalități marcante a primei jumătăți a secolului al XV-lea german.

Andreea Mârza

Gudor Kund Botond, *Istoricul Bod Péter (1712-1769)*, cu o prefață de Iacob Mârza, Cluj Napoca, Editura Mega, 2008, 584 p.

O insuficientă atenție a acordat cercetarea istorică română unei probleme pe care eu o consider foarte importantă pentru istoria culturii din Ardeal, și anume cea a raporturilor între intelectualitățile națiunilor din Ardeal. Dacă influențele franceze, cele germane sau efectele reformismului austriac au fost analizate în amănunțime, relațiile spirituale dintre intelectualitatea maghiară, română sau săsească au fost în mare măsură neglijate, preocupări mai numeroase în legătură cu această problemă având numai câțiva istorici maghiari sau sași din Transilvania. Este încă o mare lacună a scrisului istoric românesc, pentru că mediul transilvan – cu școlile și dezbaterile sale confesionale, filosofice, științifice sau politice – a avut un rol mult mai important în formarea intelectualității române, maghiare sau săsești în totalitatea ei, decât curentele externe sau chiar decât studiile în străinătate.

De aceea, trebuie să o spunem din capul locului, fundamentala contribuție adusă de prezenta lucrare și cea care de altfel și motivează demersul, este că pune istoriografia maghiară în relație și interdependență cu cea românească și reușește să actualizeze problematica deschisă de cea dintâi de la sfârșitul secolului al XIX-lea, când apăreau principalele exegeze relative la viața, activitatea și opera lui Péter Bod, apărând lui Imre Mikó, Sámuel Aladár sau Egyed Ákos.

Îmbinând tradiția și realizările istoriografiei românești și maghiare, arareori puse însă să se susțină reciproc așa cum a făcut autorul cărții, acesta și-a stabilit o structură solidă a lucrării sale: 1. cultura, Biserica și societatea Transilvaniei din secolul al XVIII-lea; 2. incursiuni asupra vieții și activității lui Péter Bod în contextul reformismului austriac, dar și a vieții Bisericii Reformate și a condiției sale de preot al acestei Biserici; 3. integrarea lui Bod, în baza rezultatelor obținute în exegeza

problemei de un Iacob Mârza, Remus Câmpeanu, Cornel Sigmirean sau Szábo Péter, în fenomenul *peregrinatio academica* și ampla analiză a perioadei formative și influenței pe care a avut-o Universitatea leideniană asupra ardeleanului, cu excelente reconstituiri grafice privitoare la maghiarii din Ungaria și Transilvania din Leiden, ce oferă o imagine comparativă interesantă în favoarea clericilor ardeleni, cu treptata apariție și a altor categorii sociale printre alumnii din Leiden – profesori, medici, tipografi, juriști, care formau, în final, marea majoritate a elitei sociale transilvănene; 4. locul lui Bod în scrisul istoric din Transilvania, raportarea sa la istoriografia Europei centrale și de sud-est, analiza evoluției sale în acest spațiu istoriografic de la Baroc la Iluminism, autorul ocupându-se, deloc în ultimul rând, și așa spune că aici se află centrul de greutate al lucrării, de analiza detaliată a scrisului istoric, a genurilor istorice frecventate și a tipurilor de discursuri istoriografice ilustrate de preotul-istoric Péter Bod. Din acest ultim punct de vedere, pilduitoare ni se pare confesiunea subiectului nostru: „După teologia aparținătoare de pregătirea mea, cea mai mare bucurie o am în cercetarea istoriei țării mele; orice carte aş primi în această materie, ea imi este foarte dragă”.

De remarcat este dorința autorului lucrării de a răspunde prompt, cât mai argumentativ și nuanțat, la pertinentele întrebări formulate pe parcursul dezvoltării cercetării: cât și cum poate fi denumit Bod istoric al preiluminismului în Transilvania? Care a fost raportul său cu știința umanistă și barocă a vremii sale și ce fel de tipologie a folosit în opera sa istorică? Care a fost viziunea sa despre științele ajutoare ale istoriei aflate la începutul drumului științific? Care a fost concepția, metoda și critica sa în cazul operei istorice editate și inedite? Răspunsul la toate aceste întrebări a încercat să se formuleze singur, printr-o viziune și analiză integrală asupra scrisului istoric al lui Péter Bod, integrat în contextul istoric și istoriografic al epocii sale.

Trebuie să precizăm că propria perspectivă asupra subiectului ține de o opțiune personală, și cum orice lucrare este una de autor, formularea acesteia are natura subiectivă a cititorului interesat de epocă, de subiect și de cum vede el subiectul în epocă. De aceea, principala mea observație ar fi tratarea țintită a subiectului, în contextul cultural, spiritual și istoriografic al provinciei și sintetizarea prezentării situației generale economice, militare, fiscale, politice și sociale a Transilvaniei epocii, pe care o consider, chiar dacă nu în detrimentul subiectului, un factor care contribuie la masificarea cărții. Uneori, dorința de exhaustivitate și omnicuprindere poate induce impresia de divagație și poate crea sentimentul de superficialitate în tratare, mai degrabă depreciativă pentru re-crearea unui context poate prea amplu, social, politic, fiscal, militar, fără o directă legătură cu subiectul tratat. Și apoi, într-o carte nu este posibil și nici nu trebuie „rezolvate” toate problemele unei epoci atât de complexe cum a fost secolul XVIII transilvănean.

Remarcăm cele două planuri formativ-existențiale în care autorul își plasează subiectul. Pe de o parte, creionează un plan intern, unde se impune discuția în jurul Reformei din Transilvania din prima jumătate a secolului al XVIII-lea, relația Reformei cu romano-catolicismul și absolutismul habsburgic, relație ce scoate la iveală practica petiționarismului, cu care, prin episcopul Inochentie Micu-Klein, începeau să se deprindă și românii.

În această discuție găsim oportună, chiar lăudabilă, dorința de a înțelege statutul preotului ardelean, un adevărat cleric intelectual, la fel ca în Europa,

beneficiind în devenirea sa de o strânsă relație cu mediul urban, având precisa misiune de a răspândi ideile Reformei catolice sau de a apăra propria confesiune de presupusa sau reala agresiune a catolicismului. Prin urmare, crește treptat, din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, statutul calitativ al preotului și în cazul celui ardelean, care devine un polihistor al comunității, ce căuta să devină util societății din care făcea parte. Poate o paralelă între statutul preoților diferitelor confesiuni transilvănene (catolici, greco-catolici, reformați) ar fi dat mai multă consistență și ar fi creat un tablou mai veridic, ținându-se cont de excelențele reconstituirii pe care le-au făcut, pentru această perioadă și pentru zonele avute în vedere în istoriografia română, Ovidiu Ghitta¹, Greta Miron² sau Ioan Horga³.

Pe de altă parte, în contextul formativ extern se evidențiază noutatea, metoda modernă (cu eficiente reconstituirii grafice și tabele) dar și maniera plastică de a reconstitui perioada și atmosfera academică de la Universitatea din Leiden – pătrunderea în intimitatea vieții studentești, a conținutului cursurilor, a programelor și orarelor de studiu – în oglinda fenomenului la modă în epocă de *peregrinatio academica*, pentru că, ne convinge autorul, „fără peregrinare, fără efectele imediate și tardive ale studierii în străinătate, opera istoriografică, științifică a lui Petrus Bod este greu de înțeles”. De aceea, autorul reușește să creioneze „drumul în sine prin orașe și biblioteci [care] a însemnat contactul cu o realitate academică, politică și economică necunoscută. Posibilitatea de a vedea universități, noi publicații, experimente, profesori, arhive, artă, însemna de fapt și marea șansă de a întâlni, poate pentru prima și ultima dată, oameni, profesori și teologi renumiți, cu o erudiție aleasă, dedicați întru totul științei. Acest proces de peregrinare transilvăneană a fost de altfel un fenomen general european, în dezvoltare proporțională cu situația politico-pedagogică a fiecărei țări gazdă”, pentru că, să nu ometem, o realitate ineluctabilă a epocii, „peregrinarea academică reușită însemna premisa unui statut social mai înalt”.

Gudor Botond oferă cititorului o imagine complexă asupra culturii Europene protestante, unde pedagogia și teologia reformată, după sinodul de la Dordrecht, așeza în postură complementară, chiar dacă polemizau în epocă, cartezianismul și cocceanismul, wolfianismul și newtonismul, curente decisiv-formative pentru studentul în teologie: „Bod a fost prezent la Universitatea leideniană în momentul de cumpănă între cartezianism și newtonianism”, fapt și moment ce va marca decisiv profilul său intelectual.

Pornind de la titlul lucrării, *Istoricul Bod Péter*, centrul ei de greutate stă în a doua sa parte, începând cu capitolul IV. Aici remarcăm constanta dorință a autorului de integrare a subiectului său în spiritualitatea europeană, deziderat născut din necesitatea micșorării prăpastiei culturale dintre cele două regiuni ale Europei, care

---

¹ Ovidiu Ghitta, *Nașterea unei biserici. Biserica greco - catolică din Sătmar în primul ei secol de existență (1667 - 1761)*, Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 2001.

² Greta Miron, „...poruncește, scoale-te, du-te, propoveduește ...” *Biserica Greco-catolică din Transilvania. Cler și enoriași (1697-1782)*, Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 2004.

³ Ioan Horga, *Contribuții la cunoașterea Jozefinismului provincial. Debutul Episcopiei Greco - Catolice de Oradea (1777 - 1784)*, Oradea, Editura Universității din Oradea, 2000.

încă din epocă însemnau primii pași făcuți în acest sens spre laicizare și valorile oferite de o Europă și ea în plină schimbare.

Încercând să plaseze scrisul istoric al lui Bod în epocă, autorul face o introducere în diversitatea istoriografiei europene din prima parte a secolului al XVIII-lea, istoriografia unitariană, luterană, calvină, protestantă și catolică, iar pentru a înțelege și explica istoriografia central-europeană din perioada 1710-1770, încearcă și relaționarea între istoriografia iezuită și cea protestantă, ce au avut, cu toată realitatea complicată a epocii, o relație complexă și stimulativă: „Exemplele sunt notabile în acest sens și s-au referit la relația dintre Rudolf Bzensky (1635-1715), istoric transilvănean iezuit, cu Georg Hanner (1672-1743), istoriograful sașilor. Interesul comun pentru studierea etniilor și confesiunilor transilvănene a stat desigur la baza acestor contacte, care treceau peste adversitățile confesionale tradiționale”.

Scrierea unei istorii a istoriografiei maghiare fără o referire la istoriografia săsească și românească din Transilvania poate fi, în fond, o încercare sterilă și o reconstituire falsificatoare, deoarece cultura maghiară, ca și cea săsească și românească, nu a evoluat, după expresia regretatului Pompiliu Teodor, sub un clopot de sticlă. Astfel, cărturari ca Johannes Graffius, Martinus Schmeizel, Johannes Schwadtner, Péter Bod, Georgius Haner, Georgius Pray, Stephanus Katona, Josephus Benkő și alții cercetează cu zel arhivele, selectează vechile documente, descifrează inscripții, analizează evenimente contemporane lor și scriu, pe baza materialului arhivistic adunat, cărți consacrate istoriei Transilvaniei și relațiilor principatului cu vecinii. Mulți susțineau descendența românilor din coloniștii romani, aratându-se preocupați de situația lor socială, politică și juridică, de limba, obiceiurile și cultura lor¹. Primele decenii ale secolului al XVIII-lea constituie de altfel, datorită reformismului habsburgic, unirii religioase a românilor ardeleni cu Biserica Romei și fenomenului de *peregrinatio academica*, în care au intrat treptat și în ritmuri diferite toate națiunile Transilvaniei, practic o rădăcină a modernizării culturale în acest spațiu european. Iată și motivul pentru care, pentru o mai exactă situare a lui Bod în peisajul confesional și mai ales istoriografic al Transilvaniei epocii, m-ar fi bucurat un mai mare accent pus pe influențele notabile detectate asupra lui Bod din istoriografia iezuită reprezentată de un György Pray, sau din partea celei luterane a lui Matthias Bel, neomițând nici speciala relație dintre Bod și istoriografia unitariană: „Unitarienii îi sunt mult prea antipatici lui Bod, el fiind mai apropiat de catolici în discursul său decât de unitarieni”. Ar fi fost de dorit o mai atentă și aplecată analiză asupra relației și filiației de idei între istoriografia maghiară (calvină, unitariană, catolică) și cea protestantă sau săsească, în condițiile în care de multe ori, mărturisește Bod însuși, el își forma o părere pe baza lucrărilor lui Hanner și Schmeitzel. Preocupările tuturor acestor istoriografii erau de cele mai multe ori comune, relativ la traducerile și prelucrările *Vulgatei* în atmosfera școlii savante și de aici, de ex. preocuparea lui Bod pentru glosarul teologic, ceea ce a deschis autorului tezei perspectiva asupra semanticii iluministe maghiare, care ar fi fost ideal să fie și ea privită comparatist². Nu trebuie să oitem nici legăturile între intelectualii unitarieni,

¹ Vezi Remus Câmpeanu, *Elitele românești din Transilvania veacului al XVIII-lea*, Cluj Napoca, Presa Universitară Clujeană, 2000.

² Dat fiind faptul că avem la îndemână un pertinent instrument de lucru, vezi Pompiliu Teodor, Laura Stanciu, Iacob Mârza, *Semantică politică iluministă în Transilvania (sec. XVII-XIX). Glosar de termeni*, Alba Iulia,

protestanți, calvini, catolici, care erau mai vechi și presupuneau, de cele mai multe ori, aceleași trasee formative europene, în care românii au intrat abia în primele decenii ale secolului al XVIII-lea. În ceea ce privește paralela făcută și legăturile între ideile și orientările lui Bod și istoriografia românească, nu știu în ce măsură, de ex., ideile lui Gherontie Cotore erau cunoscute în detaliu lui Bod, în condițiile în care opera românului se afla în Biblioteca Blajului.

De asemenea, capitolul „De la baroc la iluminism: Petru Bod și valențele discursului istoric preiluminist” constituie, prin materia tratată, un balans între identitatea protestantă, catolică, greco-catolică și chiar ortodoxă din Transilvania epocii, în fapt o complementară confruntare, la nivel ideatic, între Reformă și Contrareformă, ce dezvăluie tensiunea ce a împins Transilvania de la vechiul spre noul regim, reconstituire posibilă și necesară și prin studiul paralel între istoriografiile diverselor confesiuni și de diferite facturi din Transilvania.

Toată această problematică mi se pare fundamentală pentru a răspunde unei întrebări de fond a lucrării, în ce măsură *Petru Bod este un istoric iluminist*. Pentru că, prin tematizarea discursului său, pe istoriografie, istoria Bisericii, istorie ecleziastică, biografie, istoria literaturii, biblioteconomie, omiletică, scrieri teologice și juridice, științe auxiliare (epigrafie, cartografie, numismatică), el se situează la limita între istoriografia barocă a Reformei catolice și cea preiluministă, prin indiscutabila influență a curentului *Staatenkunde* a cărui parte este și Bod. Problematika tratată, în universul raționalismului și reformismului epocii, îl plasează pe Bod, datorită preocupării pentru *origini* (în cazul secuilor), limbă (maghiară), pentru sensibilitatea ardelenilor și națiune, dar și prin clasificarea materialului istoric, în istorii adevărate, „ghicite”, pilduitoare, inteligente, fabule sau istorii pentru petrecerea timpului liber, în sfera de influență a școlii de la Goettingen. Același Prof. Pompiliu Teodor zicea că barocul, preiluminismul sau iluminismul, romantismul, curentele culturale, în general, nu sunt monade, nu există în stare pură. Nu avem ruperi și discontinuități între ele, ci continuitate, modificarea și topirea unuia în celălalt. De cele mai multe ori, avem de a face cu o trecere lentă, cu inovații ce se manifestă treptat, tot mai vizibil și puternic. Există în Transilvania epocii modelul umanist și baroc, modificate însă de noile condiții politice și culturale aduse și impuse de reformismul habsburgic, astfel că istoriografia preiluministă și iluministă apar în continuarea genurilor și preocupărilor etapei anterioare, imprimând o mai accentuată atitudine critică influențată și ea de o adevărată tradiție intelectuală marcată de pietismul și raționalismul epocii. Astfel crește, în scrisul istoric, interesul pentru surse, fundamentarea instituțională a vieții ecleziastice, exersarea polemicii, preocuparea pentru aflarea originii și stabilirea adevărului istoric.

Toate, adevărate reperi în epocă ale identității transilvănene, manifeste în opera lui Péter Bod, dar deopotrivă prezente în istoriografia săsească și românească. În acest sens, deloc de neglijat în re-crearea acestui tablou ne stau cele două capitole excelent concepute, privitoare la metoda de investigație a preotului istoric, care se dovedește una tipic iluministă prin preocuparea pentru aflarea adevărului, exersarea

---

„Aeternitas”, 2002; Iacob Mârza, Laura Stanciu, *Sens și reprezentare în dinamica gândirii politice din Transilvania (sec. XVII-XIX). Dicționar terminologic explicativ. Bază de date*, CD-ROM, Cluj-Napoca, Argonaut, 2005.

obiectivității și a neutralității profesionale, imparțialitatea asumată, critica surselor, chiar dacă Bod le trata cu „lejeritate”. Toată această construcție are desigur la bază modelele avute la îndemână de Péter Bod, printre ele remarcându-se von Mosheim, Hevenesi, Pray, Bell, Schwandtner, Filstich, Kollar, adică, un adevărat univers bibliografic specific *Aufklärung*-ului mitteleuropean, presărat la tot pasul de citate din Pascal, Voltaire, Rousseau, La Fontaine, Locke și Wolf: „Surprindem în opera sa elemente care sugerează valorile ortodoxiei protestante din timpul Barocului austriac, care se contrapun vehement cu noile idei europene raționaliste, dar și elemente noi, preiluministe sau iluministe, care trădau o nouă înțelegere a teologiei, bisericii, statului și națiunii”. Toate acestea constituie motive care mă îndreptățesc să-l consider pe Péter Bod mult mai apropiat de un Samuil Micu, Petru Maior sau Budai-Deleanu, adică de universul iluminismului central-european decât de preiluminism.

De asemenea, prin tipul discursului profesat, în marea majoritate a celor 44 de lucrări ale sale – și aici enumerarea doar a două dintre componente ni se pare suficientă: raportarea la națiune și cracterul istoriei profesate, ce se remarcă prin pragmatism, utilitarism și tipul de discurs istoric iluminist despre care însuși Bod vorbește – ne face să-l vedem pe Bod mai apropiat de istoriografia iluministă decât de cea preiluministă. De aceea, cred că enumerarea ideilor preiluministe exprimate, în această ordine în lucrare, de Péter Bod, Grigorie Maior, Petru Maior, Samuel Köleseri, Ioan Budai-Deleanu, Jozsef Benko, Valentin von Franckenstein, Samuil Micu, ca având „structuri extrem de apropiate de gândirea preiluminismului european” ar necesita o mai aplecată abordare analitică comparativă, pentru că influența școlii de la Goettingen asupra lui Petru Maior și Ioan Budai-Deleanu și emergența ideilor naționale în discursul istoric al acestora precum și în istoriografia acestui teritoriu sunt deja bunuri câștigate de exegeza românească de profil (Pompiliu Teodor¹, Keith Hitchins², I. Toth Zoltán³ sau Maria Protase⁴ etc.).

De asemenea, remarcăm în continuare capitolul V al lucrării. Fundamentul acestei părți îl constituie o serie de lucrări ale lui Bod, pe care autorul le-a grupat în funcție de conținutul lor, de modul în care ilustrează genurile sau tendințele istoriografice, precum și de rolul lor în evoluția istoriografică. Pe baza acestor lucrări s-a intenționat urmărirea prezentării liniei evolutive a scrisului istoric a lui Péter Bod, demersul căpătând astfel substanță, rigoare și coeziune. Nu trebuie să omitem că inexistența unei delimitări clare între genuri ca și între științe, în prima jumătate a secolului al XVIII-lea nefiind diferențiate încă istoriografia, istoria, geografia, a contribuit la apariția genurilor de frontieră, de aceea atribuirea lui Petrus Bod ca personalitate reprezentativă pentru *Staatenkunde* mi se pare corect și pertinent făcută. Apreciem, în aceeași ordine de idei, analiza de discurs efectuată de domnul Gudor Botond și departajarea făcută între contextul primar al operei lui Bod și celălalt legat de bibliografia și sursele folosite. De aici și importanța analizei surselor, în dinamica

---

¹ Pompiliu Teodor, *Sub semnul Luminilor: Samuil Micu*, Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 2000.

² Keith Hitchins, *Conștiință națională și acțiune politică la românii din Transilvania (1700-1868)*, introducere și îngrijirea ediției Pompiliu Teodor, traducere de Sever Trifu și Codruța Trifu, Cluj-Napoca, Dacia, 1987.

³ Toth I. Zoltán, *Primul secol al naționalismului românesc ardelean 1697 – 1792*, traducere din limba maghiară de Maria Someșan, București, Editura Pythagora, 2000.

⁴ Maria Protase, *Petru Maior: un cititor de conștiințe*, București, Editura Minerva, 1973.

lor, la nivelul întregii opere a lui Bod, nu doar la o singură lucrare (*Gellius Transylvanicus*), pentru a putea evidenția laboratorul istoricului, dar și evoluția sau imaginea complexă și completă asupra concepției și metodei istorice a lui Petrus Bod.

Toate acestea nu împieteză cu nimic lăudabilul efort de reconstituire și înțelegere a epocii, cu pătrunderea în meandrele curentelor culturale și confesionale europene și transilvănene, pe care l-a făcut autorul tezei și care provoacă, în același timp, interes și meditație, stârnește curiozitate pentru înțelegerea istoriei transilvănenilor, nu doar a maghiarilor, românilor sau sașilor și stimulează problematizarea și conceptualizarea. Demersul pe care îl avem în față constituie, fără dubiu, o aventură intelectuală. Un asemenea titlu provoacă deopotrivă muncă de documentare, prelucrare a materialului documentar și narativ, dar și reale valențe interpretative. Iar lectura cărții lui Gudor Botond este rodul educației bilingve a autorului, care a făcut posibilă documentația, interpretarea și redactarea lucrării. Lucrarea pune la lucru o bibliografie bogată și variată, tratată intenționat de autor complementar, românească și maghiară pentru a permite aprofundarea și nuanțarea unei imagini cât mai reale asupra devenirii unei istoriografii regionale, deloc periferice, așa cum a fost cea ardeleană a secolului XVIII.

În concluzie, apreciem că suntem în fața unei lucrări bine argumentate și solid construite, o treabă izbăvită, din complementara perspectivă a preotului, teologului și istoricului. O carte scrisă cu talent și care dovedește la tot pasul avantajul oferit de buna cunoaștere nativă a limbii maghiare și române. O lucrare ce convinge asupra realei preocupări a autorului pentru înțelegerea și explicarea subiectului său, tenacitatea investigației din varii perspective și fidelitatea față de tematica tratată. Autorul dovedește reale afinități interpretative în domeniul istoriei istoriografiei, precum și pentru reconstituirea istoriei confesionale a Principatului transilvan, văzut în oglinda reformismului habsburgic, în momentul schimbării radicale a raporturilor interreligioase din Ungaria și Transilvania epocii, fapt ce a dat consistență și greutate concluziilor formulate, chiar dacă acestea au uneori aparența unor platitudini: „Petrus Bod a făcut parte din a doua generație transilvăneană din Imperiu, care s-a raliat însă cerințelor de integrare ale Vienei”.

Laura Stanciu

Ana Dumitran, Elena-Daniela Cucui, *Zugravii de la Feisa*, Alba Iulia, Editura Altip, 2008, 147 p.

Prin anii '90, când citeam cartea Ioanei Cristache Panait despre Bisericile de lemn de pe Mureș, Arieș și Târnave, din care aflam cu uimire că cea mai mare parte dintre acestea au fost pictate în perioada dintre cea de-a doua jumătate a secolului al XVIII-lea și începutul secolului al XX-lea de către niște meșteri iconari formați într-un sat modest din părțile Târnavei mici, numit Feisa, nu-mi închipuiam adevărata amploare a acestui fenomen, dar îmi doream o vizualizare mai bună a icoanelor și frescelor realizate de către acești zugravi, bănuind că ei meritau chiar o monografie specială și un studiu aprofundat. Ajungând ulterior preot la Târnăveni, am avut ocazia să trec de mai multe ori prin Feisa, unde amintirea iconarilor de odinioară era complet